

cordibus suis, colligi, sermonem esse specialiter de gentibus conversis ad Christum, quia illud est privilegium legis Evangelicæ, quæ promissa fuit in cordibus imprimenda, Jerem. 31. Sed hoc non cogit, nam illa verba Pauli optime intelliguntur de lege naturali scripta in cordibus ipso naturali lumine, atque ab ipso Deo, ut auctore naturæ; lex autem nova altiori modo prædicta est, ut scribenda in cordibus spiritu Dei vivi, per infusionem fidei et gratiæ, ut dicitur 2 Corinth. 3; unde Cardinalis Tolet. ibi omnino censet non esse restringenda illa verba ad gentes factos Christianos, sed extendenda ad omnes gentes quæ quocumque tempore fideles fuerunt, non tamen ad infideles et idololatrias, propter prioris expositionis fundamenta.

19. Tertia expositio Salmeronis de gentibus viventibus secundum legem naturæ. — At vero Salmeron., disput. 18 in ad Rom., excludendos etiam credit gentes conversos ad fidem Christi, ac proinde Paulum loqui de gentibus qui, tempore legis naturæ vel Moysi, servabant legem naturæ, fidem tamen et gratiam adjuvi. Et ita excludit gentes infideles propter fundamenta primæ sententiæ. Christianos vero ex gentibus venientes excludit, quia tales gentes non possunt dici non habere legem, cum Paulus dicat: *Gentes quæ legem non habent.* Assumptum patet, quia licet non habeant scriptam, habent Evangelicam, quæ positiva divina est, ratione cuius dici non potest de Christianis: *Qui sine lege peccaverunt, sine lege peribunt.* Et plures alias conjecturas ad hoc adducit, quæ vel inefficaces sunt, vel nimium probant, ut est illa, quam ex proprietate illius vocis naturaliter sumit, quia non gratiam, nec fidem, sed facultatem naturalem significat. Nam si hæc ratio urget, etiam probat non esse ibi sermonem de fidelibus gentibus eujuscumque ætatis, et per fidem seu gratiam operantibus; sed de illa particula postea dicendum est. Denique adducit pro hac sententia Anselmum ibi; ille vero, licet interdum loquatur de gentibus reformatis per fidem et gratiam, nunquam vero excludit Christianos. Citari etiam potest Theod., qui locum interpretatur de iis qui ante legem Mosaicam fuerunt: *Et piis (ait) usi sunt rationibus.* Indicat etiam Athanas. vel auctor quæstion. ad Antioch., quæst. 124, dicens: *Græcum vero non dicit idololatram, sed piæ, qui colat quidem Deum verum, neque credat in Christum, neque veterem legem teneat, sed sine lege Deum colat, servetque virtutem aliquam.*

20. Quarta expositio Origenis et aliorum Græcorum Patrum, de gentibus infidelibus. — Quarta sententia est contraria omnibus præcedentibus, nimirum, Paulum loqui de gentibus infidelibus et idololatriis. Hanc expositionem tradit expressè Orig., lib. 2 in Epist. ad Rom., paulo ante medium, ubi inter alia exponens illud: *Gloria et honor, et pax omni operanti bonum, Judæo primum, et Græco,* subjungit: *Quod, ut ego capere possum, de Judæis et gentibus dicit, utrisque nondum credentibus.* Quod de Judæis imprimis declarat, et deinde addit: *Sed et Græcus, id est, gentilis, qui cum legem non habeat, ipse sibi est lex, ostendens opus legis in corde suo, et naturali ratione motus (sicut videmus nonnullos in gentibus), vel justitiam teneat, vel castitatem, vel prudentiam, temperantiam, modestiamque custodiat, iste licet a vita alienus videatur æterna, quia non credit Christo, et intrare non possit in regnum cælorum, quia renatus non est ex aqua et Spiritu Sancto, videtur per ea quæ dicuntur ab Apostolo, bonorum operum gloriam et honorem, et pacem perdere penitus non posse.* Et paulo inferius ait legem, quæ facit ut omnis homo qui peccat in legem peccet, esse legem naturalem, et hanc esse legem scriptam in cordibus omnium hominum. De illa vero statim subdit, maxime convenire cum Evangelii lege, ubi cuncta referuntur ad naturalem æquitatem. Sentiens quidem altiori modo esse ipsam naturalem legem impressam in cordibus Christianorum per Dei Spiritum, et per illum impleri perfecte, non tamen excludens priorem sensum planum verborum, quem antea posuerat. Chrysostomus etiam, homil. 5, aperte exponit illa verba de homine sola ratione naturali utente, etiamsi fidem non habeat; sic enim ait: *Per naturæ autem verbum, naturales intelligit cogitationes ac ratiocinationes; et infra: Ostendent (inquit) opus legis scriptum in cordibus suis, simul attestante ipsorum conscientia, sufficit enim loco legis conscientia et cogitatio, utique naturalis, ut dixerat; unde subjungit: Per hæc rursus ostendit Deum sic hominem finxisse, ut possit per se virtutem intelligere, ac vitium declinare.* Intelligit ergo per gentes, homines sola ratione naturali utentes, etiamsi fidem non habeant; et ita intellexit Chrysostomus Theophylactus, et de naturalibus cogitationibus exposuit, nulla facta fidei mentione. Eodemque fere modo loquitur Oecumen., et in eundem sensum possunt facile accipi verba Athanasii supra citata, nam per piæ hominem non videtur intelligere homi-

nem justum vel fidelem, sed quovismodo cognoscentem vel colentem Deum, et aliquid boni facientem, ut indicant verba illa: *Servetque virtutem aliquam.*

21. Suffragantur eidem expositioni Latini Patres. — Ex antiquis etiam Latinis Patribus ita hunc locum intellexisse videtur Tertull., lib. de Coron. milit., cap. 6, dicens: *Quæris igitur Dei legem? habes communem hanc in publico mundi, in naturalibus tabulis, ad quas et Apostolus solet provocare, ut cum, ad Romanos natura facere dicens nationes ea quæ sunt legis, et legem naturalem suggerit, et naturam legalem.* Ubi nationum nomine profecto intelligit gentes omnes ethnicos, et cum dicit Paulum ibi provocare ad naturales tabulas, plane sentit loqui de gentibus, quæ sola ratione naturali ducuntur, etiamsi fidem non habeant. Favet etiam Cyr., lib. 3 ad Quir., cap. 99, quatenus verba illa: *Qui sine lege peccaverunt, sine lege peribunt,* intelligit de his qui ante legem peccaverunt, qui profecto potissime sunt gentes infideles. Paulum autem nomine gentium necessario comprehendere etiam illos qui sine lege peccaverunt, statim ostendam. Ambrosius item, lib. 5, Epist. 41, verba illa, ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, de lege naturali in cordibus non tam scripta, quam innata intelligit: *Quæ, inquit, non aliqua percipitur lectione, sed profluo quodam naturæ fonte in singulis exprimitur, et humanis ingeniis hauritur; et similia multa habet lib. de Fuga sæculi, cap. 3; ergo consequenter intelligit Paulum de gentibus hac lege utentibus, etiamsi adminiculum fidei non habeant.*

22. Commentaria quoque nomine Ambrosii. — Auctor etiam commentariorum Ambrosio attributorum, licet circa hæc verba primam sententiam sequatur, attamen paulo superius circa illa verba: *Quicumque sine lege peccaverunt, sine lege peribunt,* hanc ultimam aperte docet his verbis: *Non credentes gentiles duplici genere fiunt rei, quia neque legi datæ per Moysen assenserunt, neque Christi gratiam receperunt, ideo dignum est ut pereant.* Exponit ergo dicta verba de gentibus non credentibus; est autem evidens de eisdem esse sermonem in verbis aliis quæ nunc tractamus, ut statim ostendemus; eo vel maxime quod idem auctor in eandem sententiam incidit, dum adjungit: *Igitur qui sine lege peccat, peribit: et qui sine lege legem servat, justificabitur. Justitiam naturaliter servans, custos legis est. Si enim justo non est lex posita, sed injustis, qui non peccat,*

amicus legis est: huic sola fides deest, per quam fiat perfectus, quia nihil illi proderit apud Deum, abstinere a contrariis, nisi fidem in Deum acceperit, ut sit justus per utramque, quia illa temporis justitia est, hæc æternitatis. Ubi plane docet eundem gentilem infidelem, qui peccando sine lege peribit, non peccando et faciendo opera legis justificari, justitia temporali, non æterna et apud Deum, quæ sententia coincidit cum sensu aliorum verborum Pauli, quæ nunc tractamus.

23. Et Hieronymi. — Hieronymus præterea, ad 24 cap. Isai., in princip.: *Audiant (inquit) Judæi qui se solos legem accepisse gloriantur, quod universæ primum gentes, totusque orbis naturalem acceperit legem; et subdit inferius: De qua Apostolus loquitur: Cum enim gentes quæ legem non habent, etc., ubi tacite exponit Paulum loqui de gentibus quæ a principio et ante legem fuerunt, et quæ per totum orbem fuerunt, sive fidem haberent, sive non haberent. Et evidentius Matth. 22 exponens verba illa, *Ite ergo ad exitus viarum: Gentilium (inquit) populus non erat in viis, sed in exitibus viarum,* ubi loquitur aperte de gentibus non conversis, sed infidelibus, de quibus movet quæstionem: *Quomodo in his qui foris erant inter malos, et boni aliqui sint reperti? Et respondet: Hunc locum plenius tractat Apostolus ad Romanos, quod Gentes naturaliter facientes ea quæ legis sunt, condemnent Judæos, qui scriptam legem non fecerint; et addit: Inter ipsos quoque ethnicos est diversitas infinita, cum sciamus quosdam esse proclives ad vitia, et ruentes ad mala, alios ob honestatem morum virtutibus deditos: exponit ergo Paulum de gentibus ethnicis, quæ vox infideles significat. Quomodo autem cætera quæ Hieronymus indicat intelligenda sint, postea videbimus, nunc enim solam expositionem verborum Pauli ponderamus. A qua etiam non discrepat idem Hieronymus, vel auctor commentariorum, quæ nomine ejus inter illius opera feruntur, in eodem loco ad illa verba: *Naturaliter ea quæ legis sunt, faciunt,* addens: *Sive de his dicit qui naturaliter justi fuerunt ante legem, sive etiam qui nunc boni aliquid operantur.* Ubi per hos posteriores non intelligit justos, ac subinde nec fideles, sed ethnicos, qui boni aliquid operantur, et vel utrosque, vel certe maxime posteriores nomine gentium comprehendendi indicat.**

24. Augustinus etiam non est ab eodem intellectu alienus. — Neque Augustinus ab hac sententia omnino fuit alienus, ut Cardinal.

Tolet. bene supra notavit : nam dicto libro de Spirit. et Litter., cap. 28, sic inquit : *Verumtamen, quia non usque adeo in anima humana imago Dei terrenorum affectuum labe detrita est, ut nulla in ea velut lineamenta extrema remanserint, unde merito dici possit, etiam in ipsa impietate vitæ suæ facere aliqua legis, vel sapere. Si hoc est, quod dictum est, quia gentes quæ legem non habent, hoc est, legem Dei, naturaliter quæ legis sunt, faciunt, et quia hujusmodi homines ipsi sibi sunt lex, et scriptum opus legis habent in cordibus suis, id est, non omnimodo deletum est, quod ibi per imaginem Dei, cum crearentur, impressum est : etiam sic illa differentia non perturbabitur, qua distat a veteri Testamento novum, eo quod per novum scribitur lex Dei in corde fidelium, quæ per vetus in tabulis scripta est : hoc enim illic scribitur per renovationem, quod non omnimodo deletum est per vetustatem.* Ubi licet non simpliciter affirmet, sed sub conditione loquatur, nihilominus clare sentit hanc expositionem congrue posse sustineri, nihilque omnino errori Pelagii favere. Quod docte notavit Staplet., lib. 2 de Justific. seu de corrupt. naturæ, cap. 14, ubi hanc dicit esse communem aliorum Doctorum, maxime Græcorum, sententiam. Eodemque fere modo Prosper cont. Collat., cap. 22, utramque expositionem sub conditione ponit, dicens : *Si de his Apostolus loquitur, qui ex gentibus sunt vocati, et sunt credentes, etc., nihil inde Pelagianos sumere posse. Si vero (subdit), quod magis vult hic disputator intelligi, de illis ista dicuntur, qui alieni a gratia Christiana, quædam ad similitudinem legalium mandatorum proprio judicio faciebant, etc., quis ambigat hanc sapientiam humano generi ad temporalis vitæ utilitatem ex naturæ a Deo conditæ superesse reliquiis.* Utrumque ergo sensum admittit, et ab errore liberum esse ostendit; neque discrepat Anselmus in Paulum, nam licet dicat gentes non salvari, nisi per gratiam, non tamen dicit Paulum loqui de solis Gentilibus, qui salvantur, sed de omnibus, qui lege naturæ per rationem gubernantur; neque etiam D. Thomas in Paulum, in ultima expositione, alienus est ab hoc sensu quantum ad hanc partem, ut statim explicando particulam *naturaliter* ostendemus.

25. *Favent denique Pius V et Gregorius XIII.* — Denique huic sententiæ non parum favorunt Pius V et Gregorius XIII, eam defendentes ab iniqua censura Michaelis Baii. Hic enim, in sua proposit. 23, temere dixit cum Pelagio sentire,

qui hunc locum Pauli de gentibus fidei gratiam non habentibus intelligunt. Dieti autem Pontifices non minus hanc propositionem quam cæteras, tanquam censura dignam, rejiciunt; in quo licet non approbent illam expositionem, eam tamen ab omni suspitione erroris Pelagii et sectatorum ejus liberam esse decernunt; quapropter non parum etiam excessit quidam eruditus D. Thomæ expositor, qui post illam Pontificum defensionem, ausus est dicere hanc expositionem nullum ex antiquis Patribus habere, præter Cassianum, collat. 13, c. 42. Nam per hoc significatur expositionem hanc ortam esse ex Pelagiano errore, quod sane, si verum esset, non parvam invidiam et suspitionem illi conciliaret. Si tamen dictus auctor omnia quæ ex Patribus adduximus attente considerasset, non tam facile propositionem illam negativam, difficillimam probationem habentem, protulisset, neque expositioni huic tam gravem notam inussisset; neque potest defendi testimonio Fulgentii supra relato, nam ille non reprehendit Cassianum, quod primus vel solus illam expositionem invexerit, sed quod illa contra divinam gratiam abusus fuerit. Melius ergo Benedict. Pereir., disp. 8, in cap. 2 ad Rom., post illud decretum Pii V, dixit de hac expositione : *Est vera et catholica, et ab omni hæreticæ falsitatis non modo labe, sed etiam specie remota*; et addit etiam esse textui consentaneam, sicut etiam censuerunt Cajetanus, Soto et Catherinus.

26. *Prædicta quarta expositio ita est accipienda de gentibus infidelibus, ut non excludat fideles extra legem Moysis.* — Cum ergo doctrina quam expositio recte intellecta continet, omnino catholica sit, et suspitione careat, mihi etiam videtur esse maxime consentanea contextui, verbis et intentioni Pauli. Ita vero illam intelligendam existimo, ut non putetur Paulus de solis gentilibus fide carentibus loqui, sed tantum illos non excludere, loquique indefinite et absolute de gentibus, et de illis dicere, ductu naturæ facere ea quæ legis sunt, sive fidem habeant, sive non habeant, ac proinde verba illa etiam de gentibus ethnicis vera esse et intelligi, licet facilius etiam possint de gentibus credentibus, sive ante, sive post Evangelium, vera esse. Ut autem hunc sensum ex contextu ostendamus, discursum Pauli advertere oportet. Dixit enim Deum retribuere unicuique secundum opera sua, tribulationemque et angustiam esse in omnem animam operantis malum, honorem vero et gloriam super omnem operantem bonum, tam Judæum quam gentilem, et

utrumque probaverat illis verbis : *Nen enim est acceptio personarum apud Deum.*

27. *Id ostenditur ex ipso Pauli contextu.* — Hoc autem probat alia causali, duas partes continente, videlicet : *Quicumque enim sine lege peccaverunt, sine lege peribunt; et quicumque in lege peccaverunt, per legem judicabuntur.* Hæc ergo duo rursus probat duplici causali propositione sequente, et incipit a posteriori parte dicens : *Non enim auditores legis justisunt apud Deum, sed factores legis justificabuntur.* Ad justitiam enim non satis est habere legem, vel recipere illam, sed necesse est illam servare; et ideo qui legem habent, et illam non servant, per illam judicabuntur. Deinde probat priorem partem, simulque tacite objectioni respondet, dicens : *Cum enim gentes quæ legem non habent, etc.* Objici enim poterat, qui fieri posset, ut quispiam sine lege peccet, cum peccatum sit prævaricatio a lege, et ubi non est lex, nec possit esse prævaricatio a lege, ut idem Apostolus statim cap. 4 dixit. Respondet ergo gentes, licet legem non habeant, utique scriptam, vel naturæ additam, non omnino carere lege, quia naturalem habent. Hoc autem probat, quia *gentes quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis sunt faciunt, et per hoc ostendunt habere legem in cordibus scriptam.* Intelligit autem facere ea quæ sunt legis, ex testimonio conscientiæ, ut statim declarat, id est, faciunt judicantes se ad id teneri, et contrarium esse malum, quod testimonium est judicium manifestum legis in corde scriptæ. Et hanc expositionem significat Anselmus in suo commentario, et Salmer., disput. 18, et magis in eo sensu persistit Pereir., disputat. 8. Toletus autem, annotat. 12, hanc connexionem refert, non tamen approbat, nullam vero rationem alicujus momenti contra illam objicit, nec meliorem sensum inducit. Imo postea in commentario ex parte illam sequitur, dicens respondere Paulum illis verbis ad tacitam objectionem, quomodo possint Gentiles sine lege perire. Addit vero etiam per illa verba explicare Paulum quomodo possint Gentiles esse factores legis, si non fuere auditores. Sed hoc licet in se verum esse possit, non tamen videtur intentum a Paulo, quia ipse antea non dixerat Gentiles esse factores legis, aut justificari, quia cum ageret de lege scripta, ut ostendi, per auditores vel factores legis Judæos tantum intellexit. Multoque minus verisimile est Paulum illis verbis : *Cum gentes quæ legem non habent, etc.,* probare gentes etiam justificari, implendo legem naturalem, et a Deo esse æter-

na gloria afficiendas, quia nihil horum in verbis illis Pauli continetur, nec ipse illa infert, sed solum quod hujusmodi gentes habeant legem scriptam in cordibus; igitur illud tantum voluit illis verbis Paulus comprobare.

28. *Concluditur tandem verba illa, Gentes, quæ legem non habent, excludere solum eos quibus lex Moysis data est, ac adeo primam expositionem stare.* — Quo sensu supposito, qui mihi videtur simplicissimus, et maxime consentaneus litteræ et discursui Pauli, inde ulterius ostendo, cum Paulus ait : *Gentes quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis sunt faciunt, non loqui tantum de gentibus credentibus, sed in universum de gentibus, etiamsi fideles non sint, sed sola ratione naturali ducantur.* Nam illa verba priora, *quicumque sine lege peccaverunt, sine lege peribunt,* comprehendunt gentes fide carentes, in quibus eadem obiectio locum habebat, quomodo scilicet peccare possint, si legem non habeant. Ergo ut ratio Pauli sit plena et adæquata, oportet ut ostendat, etiam illos non omnino carere lege, quia naturalem habent; ergo illos etiam comprehendit sub illis verbis, *gentes quæ legem non habent, etc.* Item de his etiam gentibus verum est, *quod ipsi sibi sunt lex, et habent opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium illis reddente conscientia ipsorum, etc.* Ergo de illis etiam intelligendum illud est : *Gentes quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis sunt faciunt.* Etenim si Paulus hoc intelligeret de solis operantibus per spiritum fidei, replicari contra illum posset, illos solos qui fidem habent ostendere opus legis scriptum in cordibus suis, ac subinde eos qui nec legem scriptam, nec fidem habent, non posse peccare, quia legem non habent, neque foris, neque intus. Ergo vel claudicat probatio Pauli, si Gentiles infideles ab illa probatione excludantur, vel illi etiam non includuntur sub priori regula : *Qui sine lege peccaverunt, sine lege peribunt.* Accedit quod Paulus argumentum sumere voluisse videtur ab his quæ præ manibus haberentur, et clara essent, et omnibus nota. Multo autem notius erat omnibus gentiles, qui tunc erant ethnici, et similes, qui fuerant durante lege Moysi, ductu rationis fecisse ea quæ lex jubebat, utique quoad moralia, quam quod essent aliqui fideles qui hoc ipsum facerent; ergo non est verisimile arctasse sermonem ad gentiles fideles, sed omnes comprehendisse. Denique verba ipsa simpliciter sumpta in sua proprietate hunc sensum postulant, ut patet ex illa determinatione nega-

tiva, *gentes quæ legem non habent*, quæ amplissima est, et omnes comprehendit, et ex illa voce *naturaliter*, quam mox tractabimus; ergo non est cur extra sensum hunc proprium verba trahantur vel limitentur, cum nulla sit necessitas, ut respondendo ad fundamenta contraria patebit.

29. *Satisfit argumentis in numero 17.* — Ad primum enim sumptum ex prioribus verbis, *factores legis justificabuntur*, respondemus verbum *justificandi* æquivocum esse; tres enim illius verbi significationes ibi D. Thomas notat; significat enim vel exequi opus justitiæ, vel declarari seu probari justum, vel justum fieri, seu comparare justitiam; addi etiam potest quarta significatio, scilicet justum esse, vel supponi, ex Augustino, dicto lib. de Spir. et Litter., cap. 26. Sed hæc ad duas primas significationes a D. Thoma positas reducitur, quamvis justificari interdum idem sit quod in justitia crescere, juxta illud: *Qui justus est, justificetur adhuc*, Apoc., cap. 22, num. 11; atque omnes hæc significationes locum habere possunt in prioribus verbis Pauli, non vero in posterioribus, quæ nunc tractamus. In prioribus enim verbis loquitur Paulus de Judæis, et potest optime intelligi de implentibus non unum vel aliud præceptum legis, sed simpliciter totam legem, ibi enim nomen *legis* quasi collectivum est, et totam legem complectitur; unde non dicitur *factor legis*, qui unum vel aliud præceptum legis servat, sed qui totam legem observat. Et talis dicitur justificari, vel quia justitiam exequitur, ut D. Thomas vult, vel quia operibus suis se justum ostendit et probat, et ideo vere talis ab aliis reputatur; vel quia justus esse supponitur, quia non posset totam legem servare, nisi esset justus, ut ait Augustinus; vel certe quia per opera legis ex gratia Dei facta consequitur justitiam, vel quoad augmentum ejus, si jam erat justus, vel quoad infusionem justitiæ sanctificantis, disponendo se proxime, vel remote, per gratiam auxiliantem ad illam recipiendam. At vero de gentibus quæ legem non habent, et naturaliter ea quæ legis sunt faciunt, non dixit Paulus justificari per talia opera, sed solum *ostendere legem in cordibus scriptam*, quod longe diversum est; neque eos vocat *factores legis*, nec tales in rigore dici possunt, nisi totam legem observent, quod sine gratia facere non possunt: et tunc etiam justificabuntur modis explicatis. Secus vero est si aliqua tantum faciant quæ lex naturæ jubet, et alia transgrediantur, tunc enim nec factores sunt

legis, nec simpliciter justificari dici possunt, sed ad summum dici poterunt secundum quid justificari primo modo, id est exequi justitiam, non infusam, sed naturalem, nec integram, sed ex parte, sen in aliqua materia, et consequenter etiam dici possunt justificari secundo modo, non simpliciter, sed secundum aliquid, quia in eo quod bene operantur, reputantur justii, id est, immunes a peccato in tali opere, non in persona.

30. *Ad secundum argumentum et ad primam propositionis majoris probationem.* — Unde ad secundum argumentum negatur major, et ad primam probationem negatur assumptum. Quia (ut bene notarunt Cajetan., Pereir. et alii) Paulus non dixit: Omnia ea quæ legis sunt faciunt; sed indefinite dixit, *ea quæ legis sunt*, quod verissime dicitur de his qui aliqua legis præcepta observant, licet alia transgrediantur: unde considerandum est plus significari per illud verbum *factores legis*, quam per hæc, *ea quæ legis sunt faciunt*: quia nomen *legis*, absolute et collective positum, totam legem per modum unius complectitur, et ideo non dicitur in rigore factor legis, nisi qui totam implet; at vero cum quis dicitur facere ea quæ sunt legis, locutio non est ita absoluta, nec quasi collectiva de tota lege, sed indefinite de præceptis legis, et ideo verissime dicitur de illo qui aliqua quæ sunt legis facit, licet non faciat omnia. Neque verum est hos, qui ea quæ legis sunt naturaliter faciunt, justos esse, aut iram Dei effugere, aut tanquam legis factores justificari, aut prædicta verba ad probationem vel illius prioris sententiæ, *factores legis justificabuntur*, vel alterius, quod justii gloria a Deo coronabuntur, esse inducta. Nihil enim horum colligi potest ex verbis Pauli. Evidenter enim inducit illa verba: *Gentes quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis sunt faciunt*, solum ut ostendat, gentes non omnino carere lege, et suis actibus ostendere se habere illam scriptam in cordibus. Quod plane ostendunt, non solum qui totam legem observant, sed etiam qui aliqua præcepta ejus faciunt; nec de justificatione per talia opera aliquid ibi Paulus dixit, ut declaravimus, neque etiam de eorum remuneratione aliquid dicit, ut ostendemus. Quapropter sensus hic de indefinita locutione Pauli non solum consentaneus est verbis ejus, sed etiam intentioni Pauli magis deservit. Nam hoc modo fieri potest ut idem gentilis, qui est transgressor legis, aliqua faciat eorum quæ lex jubet, et hæc faciendo ostendat legem

scriptam in corde, et testimonium contra se ferat, quod non omnino careat lege, licet scriptam non habeat, ac proinde merito damnetur propter ea quæ contra legem naturalem facit.

31. *Ad secundam ejusdem majoris probationem.* — Et hinc ad secundam ejusdem majoris probationem facilis est responsio. Nam etiam in gentibus infidelibus testimonium reddit illis conscientia ipsorum, et in eis inveniuntur cogitationes invicem accusantes et defendentes, quæ etiam ipsos accusabunt vel excusabunt *in die, quando Dominus judicabit occulta cordium*. Nam licet in illo judicio, gentilis in sua infidelitate mortuus non possit defendi seu excusari quoad omnes actiones suas, nec quod simpliciter caruerit peccato, potest tamen excusari quoad aliquas. Nam conscientia immediate accusat actum quod bonus sit vel malus, ut docet D. Thom., 1 part., quæst. 79, art. 13; et ita etiam homo damnandus in die judicii poterit per conscientiam excusari, quod in uno vel alio actu non peccaverit, quia per ignorantiam invincibilem fecit, vel quod minus peccaverit, quia cum paucioribus pravis circumstantiis deliquerit, vel quod bene moraliter egerit in aliquibus actibus propter quos non damnabitur, sed minus punietur, licet propter illos actus præmium in illo judicio non sit recepturus. Quod aperte docuit Augustinus, lib. 4 cont. Julian., cap. 3, exponendo eadem verba Pauli, et nostram expositionem secundo loco ponendo ait: *Aut si fidem non habent Christi, profecto nec justii sunt, nec Deo placent, cum sine fide impossibile sit placere Deo, sed ad hoc eos in die judicii cogitationes suæ defendent, ut tolerabilius puniantur, quia naturaliter quæ legis sunt, utcumque fecerunt, scriptum habentes in cordibus opus legis hactenus, ut aliis non facerent, quod perpeti nollent: hoc tamen peccantes, quod homines sine fide, non ad eum finem ista opera retulerunt, ad quem referre debuerunt.* Sed hoc ultimum, licet sæpe contingat, non est semper necessarium, ut supra dixi. Ideoque si contingat aliquid sine peccato ab his fieri, solum excusabit illos conscientia ab omni pœna propter talem actum, et ita tolerabilius punientur pro omnibus vitæ suæ actionibus, licet pœna aliis actibus debita inde non minuatur.

32. *Ad tertium argumentum. Origenis responsio non potest sustineri.* — Ad tertium argumentum, sumptum ex verbis illis: *Gloria, honor et pax omni operanti bonum*, quia non possunt de gentibus infidelibus vera esse, Origenes

supra, intelligens etiam hæc verba de gentibus non credentibus, consequenter respondet, si illi aliquid boni operentur, licet vitam æternam non assequantur, nihilominus *bonorum operum gloriam et honorem, et pacem penitus perdere non posse*. Quia (ut infra dicit) sicut is qui malum operatur, condemnari meretur, ita si operetur bonum, aliquam remunerationem accipiet. In qua expositione imprimis consideranda est doctrina, quia, ut vera sit, debet intelligi de aliqua remuneratione temporali, et ita verum est, omnes, qui aliquid boni operantur, etiamsi alioqui mali sint, non privari aliquo temporali præmio, nam omne opus bonum eo ipso meritorium est, etiam apud Deum, juxta doctrinam D. Thom., 1. 2, quæst. 21, art. 3. Ideoque verisimile est Deum omni operanti aliquod bonum, dare aliquod præmium, vel in futura vita, vel in præsentia, quando vel opus, vel persona non est capax melioris præmii. Unde August., 5 de Civit., cap. 12, censet Romanos augmentum imperii, gloriam, honorem, ac pacem temporalem suæ reipublicæ propter bona opera a Deo accepisse, etiamsi illa non simpliciter bona, sed ex objecto tantum, et non ex fine operantium esse viderentur. Non potest autem dici juxta doctrinam fidei, infideles vel alios peccatores habituros aliquod præmium in die judicii, vel in vita futura, propter bona opera quæ in illo statu operantur. Quapropter non videtur illa doctrina posse præsentia loco Pauli accommodari, nam aperte loquitur de præmio æterno in extremo judicio Dei conferendo. Ait enim: *Thesaurizas tibi iram in die iræ, et justii judicii Dei, qui reddit unicuique secundum opera ejus, iis quidem qui secundum patientiam boni operis, gloriam et honorem, et incorruptionem quærent, vitam æternam*, etc., ubi aperte loquitur de ultima retributione, et de gloria et honore æternæ beatitudinis, quia non datur vita æterna quærenti gloriam humanam et temporalem, sed divinam et æternam, et ideo illi statim adjunxit *incorruptionem*. Ergo cum infra dicit: *Gloria, et honor, et pax omni operanti bonum, Judæo primum et Græco*, de eadem gloria loquitur, et de retributione facienda in eodem ultimo judicio, ut exposuit Augustinus, Epist. 47.

33. *Veræ responsioni via munitur.* — Fatemur ergo Paulum ibi loqui de præmio æternæ gloriæ, cujus excellentes proprietates illis verbis indicat: *Gloriam, honorem, incorruptionem, et pacem*. Sed adverto non dicere hoc præmium dari omni operanti bonum, sed iis